

Etsitty, keksitty, löydetty Itä-Eurooppa

Writing Central Eastern Europe. 11.–12.6.2010, Krakova, Puola.

Kesäkuussa helteinen Krakova otti vastaan yli 30 historiantutkijaa eri puolilta Eurooppaa ja maailmaa. Kenties helleaalto oli parempi vaihtoehto kuin tulva-aalto, joita alkukesän Keski- ja Itä-Euroopassa myös riitti. Konferenssi *Writing Central Eastern Europe* järjestettiin perinteikkäässä, Krakovaan vuonna 1364 perustetussa Jagellon yliopistossa. Krakovan akatemiolla, myöhemmin siis Jagellon yliopistolla, on pitkät perinteet Itä- ja Keski-Euroopan tiedemaailmassa. Se olikin oivallinen kokoontumispaikka Itä- ja Keski-Euroopan historiaan perehtyneille tutkijoille.

Konferenssin organisoina toimi Jagellon yliopiston Historian laitoksen professori Jakub Basista, joka oli saanut idean konferenssiin lukiessaan Larry Wolffin kirjaa *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (1994). Lisäksi konferenssin suojelijana toimi Euroopan Parlamentin puolalaisedustaja Bogusław Sonik. Konferenssipaiikkana toimi Collegium Novum -rakennus ja sen luentosali numero 56, jolla on myös oma erityinen historiansa. Syksyllä 1939 kyseisessä salissa yliopiston henkilökunnalle tiedotettiin, ettei yliopistossa alkaisi uusi lukukausi, vaan henkilökunta siirrettäisiin jonnekin aivan muualle. Asiasta kiinnostuneet voivat bongata kyseisen luentosalin muun muassa Andrzej Wajdan elokuvasta *Katyn*.

Konferenssin aiheena olivat Itä- ja Keski-Eurooppaa koskevat matkakertomukset. Ajallisesti esitelmät käsitelivät matkakava-

uksia aina keskiajalta uusimpaan aikaan saakka, kronologisessa järjestyksessä. Toistuvana ajatuksena esitelmissä oli se, miten ulkopuoliset – yleensä länsieurooppalaiset – ovat jäsentäneet ja luonnehtineet alueita ”Berliinistä itään”. Poikkeuksiakin esitelmien joukosta löytyi. Esimerkiksi Boris Stojkovski (Novi Sad, Serbia) esitelmöi islamilaisen Abu Hamidin matkasta 1100-luvun Unkarissa. Anton Kotenko (Central European University, Unkari) puolestaan kertoi ukrainalaisten ja venäläisten matkoista 1800-luvun ukrainalaisilla alueilla. Lisäksi Jelena Milojković-Djurić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia) piti mielenkiintoisen esityksen itä- ja keskieuropalaisesta historiankirjoituksesta varhaisella uudella ajalla sekä erityisesti 1800-luvulla.

Osallistujat pohtivat myös sitä, miten Eurooppaa on jaettu eri alueisiin ja mistä nämä jaot ovat peräisin. Esitelmien aikana kävi selväksi, että Itä-Eurooppa on keskiajalta lähtien ymmärretty erilaiseksi tai erityiseksi alueeksi (Länsi-) Euroopan ja Aasian välissä. Itä-Euroopan maantieteellinen jäsentäminen on aikojen saatossa ja kommentoijasta riippuen vaihdellut. Erityisesti Venäjän määrittäminen osaksi Eurooppaa tai Aasiaa on ollut ongelmallista. Kaikesta huolimatta yleinen käsitys on ollut se, että Itä-Eurooppa muodostaa oman erityisalueensa Idän ja Lännen kulttuurien välissä, omaksuen piirteitä näistä molemmista. Itä-Euroopan haasteena on ollut etninen, uskonnollinen ja kulttuurinen hajanaisuus. Toisaalta tämä monikulttuurisuuden perinne voidaan nähdä myös vahvuutena. Itä-Eurooppa tarjoaakin mielenkiintoisen tutkimuskohteen mo-

dernissa maailmassa, joka on itse jatkuvasti monikulttuurisuuden haasteen edessä.

Historiallisesti mielenkiintoista on se, että erilaiset ihmiset ovat liikkuneet ja matkustaneet paikasta toiseen jo keskiajalla. Siten edes huvimatkailu tai turismi ei ole täysin moderni keksintö. Sotilaita, diplomaatteja, kauppiaita, tieteen tekijöitä, erilaisia ”seikkailijoita” sekä modernin ajan uutistoimittajia ovat ohjanneet käytännön tarpeiden lisäksi mielenkiinto ja uteliaisuus Itä-Euroopan ”vähän tunnettuja” alueita kohtaan. Erilaiset mielikuvat ja myytit ovat paljolti hallinneet Itä-Euroopan kuvauksia. Siten lähes mitä tahansa todellista ja mielikuvituksellista on voitu kirjoittaa tapahtuneeksi Itä-Euroopassa. Se, että Itä-Eurooppa olisi jotenkin tuntematonta aluetta, on itsessäänkin eräänlainen myytti. Kuten konferenssin avannut luennoitsija Zsuzsanna R. Papp (University of Leeds, Iso-Britannia) totesi, Länsi-Euroopassa on ollut saatavilla yksityiskohtaista ja paikallisilta peräisin ollutta tietoa Itä-Euroopasta jo 1200-luvulta lähtien.

Keskiajalla Eurooppaa yhdisti kristikunta, *Christianitas*. Siten myöskään matkustajat eivät erottaneet Itä- ja Keski-Eurooppaa omaksi alueekseen, vaan pitivät sitä osana roomalaista uskontokuntaa erotuksena islamilaisesta Ottomaanien imperiumista ja ortodoksisesta Moskovan ruhtinaskunnasta. Silti Itä-Euroopan etninen hajanaisuus sekä juutalaisten ja ortodoksien läsnäolo kiinnittävät matkustajien huomion. Reformaation seurauksena uuden ajan alusta lähtien kielenkäyttöön alkoi vakiintua termi Eurooppa. Vaikka kristinuskolla oli edelleen tärkeä osansa eurooppalaisessa mentaliteetissa ja kulttuurissa, ”Eurooppa” oli

myös jotain muuta kuin katolinen kirkko. Kulttuuri, sivistys ja tietty poliittinen järjestys vakiintuivat Eurooppaa määrittäviksi tekijöiksi. Samalla tietynlainen sivistyskäsitös edesauttoi Euroopan jakamista pohjoiseen ja etelään, itään ja länteen.

Varhaisella uudella ajalla, erityisesti 1600-luvulta lähtien, erilaiset matkakertomukset ja päiväkirjat olivat suosittu kirjallisuuden muoto. Matkakertomukset olivat aikansa bestsellereitä ja siten hyvin tunnettuja. Monet matkakirjailijat myös kommentoivat ja kopioivat toistensa tekstejä. Siten samankaltaiset kuvaukset toistuivat useissa kertomuksissa. Erityisesti varoittavat tarinat Itä-Euroopan tappelevista juupoista olivat yleisiä, kuten saimme konferenssissa huomata. Kuvaukset itäeurooppalaisista olivat samalla kuvauksia kertojasta itsestään ja hänen kulttuuristaan. Erilaiset ja oudot tavat luokiteltiin helposti sivistymättömyydeksi ja barbariaksi. Suhteessa Länsi-Eurooppaan ja Aasiaan Itä-Eurooppaa määritti usein erilaisuus ja ”toiseus”, kuten esimerkiksi Božena Radiměřská (Charles University of Prague, Tšekki), Agnieszka White (University of Warsaw, Puola) ja Marcela Pozarek (University of Alberta, Kanada) esitelmissään korostivat. Mielenkiintoinen oli myös Piotr Napierała (Adam Mickiewicz University of Poznań, Puola) kommentti siitä, miten 1700-luvulla englantilaista poliittista vapautta luonnehdittiin edistykseksi ja lakia kunnioittavaksi, kun taas puolalainen vapaus nähtiin arkaaisena ja vailla järjestystä.

Joskus Itä-Eurooppa toimi myös ”hyvänä esimerkkinä”. 1500-luvulla ja 1600-luvun alussa britit saattoivat ihailia Puola-Liettuan uskonnollista suvaitsevaisuutta, kuten Peter Paul Bajer (Monash University, Australia) esitelmissään totesi. Kuvauksia Itä-Euroopasta saatettiin käyttää

myös omiin poliittisiin tarkoituksiin. Róisín Healy (National University of Ireland, Irlanti) kertoi esitelmässään, miten irlantilainen nationalisti William Smith O’Brien käytti vuonna 1861 tekemäänsä Itä-Euroopan matkaa hyväkseen omassa nationalistisessa politiikassaan. Smith O’Brien muun muassa ihaili unkarilaisten ja puolalaisten taistelua hallitsevia imperiumeja – Itävalta-Unkari ja Venäjä – vastaan ja näki siten rinnakkaisuuksia irlantilaisten tilanteeseen.

1900-luvulla Itä-Eurooppaa määrittäviksi tekijöiksi muodostuivat maailmansodat ja erityisesti Kylmän Sodan aikainen jako itään ja länteen. Sosialismin leiriin kuuluneet maat mielletään edelleen osaksi Itä-Eurooppaa, vaikka monet näistä maista itse suosivat termiä Keski-Eurooppa. ”Itään” on liitetty niin monia negatiivisia piirteitä, ettei kukaan enää halua kuulua siihen. Monissa 1900-luvun Itä- ja Keski-Eurooppaa koskevissa matkakertomuksissa hallitsevana piirteenä oli surumielinen nostalgia ja sääli. Solidaarisuuden tunnossaan länsieurooppalaiset haikailivat Itä-Euroopan menneiden suuruuden päivien perään. Ironista ja kuvaavaa on, että näitä ”suuruuden päiviä” ei omana aikanaan juurikaan lännessä tunnustettu.

Konferenssin esitelmät tarjosivat mielenkiintoisia alustuksia siihen, mitä (Itä-) Eurooppa ja eurooppalaisuus tarkoittavat ja mistä erilaiset määritelmät ovat peräisin. Tällainen pohdinta on-

kin erityisen tärkeää nykyisen Euroopan integraation aikana. Ei voida olettaa, että Itä-Euroopan maat toimivat pelkästään vastaanottavina osapuolina Euroopan Unionissa. Sen sijaan on pidettävä mielessä, että myös Itä-Euroopan maat tuovat Unioniin liittyessään mukanaan oman identiteettinsä, kulttuurinsa ja historiansa. Pitkää aikajana ei mielestäni ollut ongelma, sillä konferenssilla oli selkeä teemansa. Siten keskustelu oli hedelmällistä ja kaikista esitelmistä sai jotain ajattelemisen aihetta myös omaan työhönsä liittyen. Yhtenä harvoista heikkouksista koin esitelmien selkeän painottumisen brittiläisiin ja siten englanninkielisiin lähteisiin. Siinä mielessä konferenssin suomalaisedustus toi tervetullutta vaihtelua tutkimusnäkökulmaan. Max Engman (Åbo Akademi) ja Vesa Vares (Turun yliopisto) pitivät esitelmänsä suomalaisnäkökulmasta. Allekirjoittanut sen sijaan käytti esitelmänsä pohjana 1500-luvun nuntiatuura-raportteja, eli paa-villisten diplomaattien kuvauksia Puola-Liettuan poliittisesta toiminnasta ja uskonnollisista oloista.

Kaiken kaikkiaan Krakovan konferenssi oli mielenkiintoinen ja opettavainen kokemus. Ilmapiiri oli rento ja keskustelu vilkasta. Lisäksi konferenssijärjestelyt sujuivat paikan päällä hyvin. Konferenssin esitelmistä on tulossa myös julkaisu, joka asiasta kiinnostuneiden kannattaa pitää mielessä.

Miia Ijäs

Euraasiaa, nationalismia ja salaliittoja

VIII Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen maailmankonferenssi (ICCEES) Tukholmassa 26.–31.7.2010

VIII ICCEES -konferenssi kokosi Venäjän ja Itä-Euroopan tutkijoita viikoksi Tukholmaan. Konferenssin teemana ollut *Prospects for*

wider cooperation kuvasi ehkä hyvin konferenssin tavoitteita ja pääpuheita, mutta yksittäiset paneelit heijastivat pikemminkin oman oppialansa suuntauksia Venäjä-tutkimuksissa.

Konferenssin etukäteistunnelmaa hieman latisti pari päivää aiemmin tullut tieto siitä, että